

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N.R. M. 7977:1-17.

Upptecknat av: *W. A. Olsson*
Adress: *Medic. For.*

Landskap: *Östergötland*
Härad: *Bohuslän*
Socken: *Bohuslän*
Uppteckningsår: *1941*

Född år: *1876*
Berättat av: *Emmyd. J. Olsson*

Fragestift 9
N. M. 9.

Östergötlands bevarandning

Bordduk användes under Måltiderna, bit
av linne, till högtidsbruk drällduk, till
vardagsbruk grövre i kypertvävning.
Själänd bar en liten fyrkantig duk eller
serviett lagd mitt på ~~for~~ bordet på sned.
Mellan måltiderna var bordet bårt, enskuret.
De som ägde dukar, använde dem i dagligt
bruk, men det fanns nog hem, som aldrig gag-
nadsdukar. Här en gång i min barndom sett
ett bord, där folket just slutat äta. Där fanns
varken duk eller tallrik, potatisen var på
ett lerfat mitt på bordet, på en bräda låg
spickesill, en spillkopp med grädde eller
mjölk, det var hela dukningen. Folket hade
bars en kniv, potatissteken låg på bordet
framför var och en, kniverna stäcks i potatisen
och doppades i spillkoppen alla i samma kopp.
Sillbiten hölls i vänster hand och bets av.

Efter potatis och sill, kom det fram ett lerfat
med vrickblandning, alla togo med sin sked
i samma fat. Jag hade aldrig sett ätas så, varför
jag skulle hem och tala om det för mor, hon fann
det inte vara så märkvärdigt, utan sade, "så är
det nog många som äta."

Bid större tillställningar bröllop begravning-
ar o.d.l. kunde det hända att det behövdes
låna av varandra när det skulle många dukar
till, men då lånades hälet inom släkten.

Prästruta ha vi inte hört om talar här.

Officiärer talar om att servietter funnits
så långt de minns, alltså vid tiden ca 1850.
Servietterna bävdes vanligen samma sort
som dukarna, storleken var olika, det fanns
gamla servietter som äro 8 dm. i fyrkant
men det mest vanliga var väl 6 dm.

Markering av duktyg bar med små röda korsstyngs
namn på Y-styng i höjd. Var det en dotter så stod
det initialerna till hennes och hennes fars
namn samt ett d. efter. Sonens stod ett S
efter faderns namn. Vännen boro påserade
längs fallen längst ned i vänstra hörnet.
Till förningsdukar användes vita servetter.
Den tiden att de hade risgrynsgröt i stora
kann eller kopparfat, hade ~~de~~ om dem sto-
ra hemvävda rutiga kläde rött och vit-
rutiga, eller rött och blått tillhopa med vitt
eller enbart blå och vitrutiga. Storlek en
meter i fyrkant. Tylika kläden kallades
"hättetöcklä" och användes också utom på det
andra klädet, dels för att skydda klädet
dels för värmen skull. Förning medfördes
till bröllop, barndop, begravning. Till bröllop
hade närmsta släkten 6 kakor söttbröd en

spinka och någon sorts stor kaka, sockerkaka eller rishaka eller äggost. Till barnbör 6 sötbrödsbakor ett fat risgröt och kakor före, 1850 bäfflor eller goran. Vid framkomsten mottogs förningen av upppasserskorna vilka det åtog att bēda på bēms bart och ett bar. Färdör de hade skrivena lappar att lägga på varje fat. Vid serveringen var det några hēr det kom fram, närmsta släktens förning skul le vara framme vid första middagen. Här är inte så långt till kyrkorna att det behövs kyrkmat. Till barnbängskvinnor hade de sörskonsoppa antingen med sago eller havregryn uti.

Här inte hört att förningen lades på något särskilt täcke, ej håller något burtäcke över eller under kistan vid begravning.

På Norra bänk i Ryggstugan var vid hög
tidstillfälle breddbänkatäcke och kun-
de vara mycket vackert i vackra färger
och mönster, bärt i röllakan. Det hade bänkens
bredd, och låg aldrig på i vardagslag.
Norra bänk var en utdragssoffa försedd
med trälock, och var avsedd att ligga uti.
I botten låg halm och däröver en linnedy-
na stödjad med fjäder.
Vid översta bordsändan var husfaderens plats
på Norra bänk, vid sidan om hönskapet.
Vid hans högra sida var husmoders plats.
Vid deras sidor barnens på den lille Skäps-
bänken eller mitt ^{emot} den vid bordets tredje sida.
Tjenarnas plats var mitt emot husbondefolket.
Var det någon gäst med vid bordet avstod
husmodern sin plats åt den, var det flera
gäster fingo barn och tjänare inte bara med
vid bordet.

På sidan om kakelugnen brukade stå
2 länntolar i vilka siten bestod av
flata^{flator}, i dessa lägo ibland dynor väv-
da av ullgarn i röllakan eller uppkäm-
ta i flera färger. Stoppade med tagel
eller fjäder.

I karnavagnen användes dynor av skinn
eller badmal. Stoppade med tagel eller
spinboest. Liknande användes i släden.
Bruddynor ha vi inte hört omtalas här
andra än dem som hör till sängen.

Som bagnetäcke användes om sommaren
något hemvävt randigt tyg, av ullgarn.
På vintern fäll av fårskinn med ull på
på yttresidan klätt med badmal grått
eller mångfärgat. En och annan använ-
de strickade vävderade täcken till bagnet
eller släda, samt i bädder sängkuddar med
rutiga bomullsöverdrag.

Som underlag i sängen brukades lågalm
deröver underdyna av linoär stoffad
med fjäder. Först på senare år syddes ma-
drass av grov blaggarsbår, vävt av groft
blångårn eller "skattefall", (det lina som
renbas upp under "bröddan" och efter
skäktandet). Denna madrass var fylld
med finskuren hackelse av råghalm.
Det kunde också hända att de ovannä-
malmen lade "askepallen" innan dynan.
Askepallen var ett grovt tygstycke vävt
av skattefall, som användes bid byk.
Det lades ovannä trätten på bykan, dä-
den lades sedan björkvedsaskan, hönen
veks upp så att askan blev där och så
slogs kokande botten över, det vilken som
blev tappader av och kokades och slogs
över trätten så många gånger som anhögs
behövas.

Underlakan av skäftig blångarnsväv bar
det mest använda. Det beräknades att laka-
net skulle vara 3 alnar långt och $2\frac{1}{2}$ aln brett
till en 2 mans säng, till enmans säng endast
en och halv bad eller $1\frac{3}{4}$ aln. Kllmänt
brukades inte ovan lakan och det var väl
inte stor skillnad på utseendet på under
och ovan lakan på de lakan som användes
till dagligt bruk. Ovanlakanet hade lite
bredare fall. Var det skillnad på groole-
ken skulle det finaste lakanet ligga överst.
Det var ungefär på 1880 talet det börjades
med för lakan. Brudlakanen gjordes ju
särskilt fina, av fin lärt av helhinne med
hålsömmar på. Det berodde ju förmågan att
kunna skapa dem, jag har sett mycket fina
brudlakan med breda hålsömmar på mycket
fint linne hemvärt som på 15 årdrig gagnat. 1 år!!

Långlakan har vi inte hört om här.
Bolsket som man låg på kallades under-
dyna, och var bolsken var bärt av lina garn
bärpat randigt så det var långrandigt,
banligast blårandigt men kunde också
vara rött och blått tillhopa med vitt randigt.
Bolskervaret var stoppat med gås fjäder.
Ovandynan var bädd av ullgarn i flera
färger tvärrandig, randad av inslaget.
Det lades särskilt en på att hända de vita
dynor som skulle vara till hemgiften. Mycket
och vackra. Huvuddynorna voro av sam-
ma slags väv och kallades "pudor" bad
länga till att läcka över en tvärmans-säng
och korta så att den var för en person.
Suddvaren voro lutiga av hemvärt av lin-
garn eller bomullsgarn, även vita förekom-
mo, de voro brydda med flätade spetsar
eller hälsor.

"Spissdyna" "Spisserya" ha vi inte hört omtalas
ej håller "Sänghäst"

Sänghjälpare användes, benämndes "Sängaband"
och bestod av ett rep som var birkat eller sytt
runt i kring med ullgarn. Vertill delades
repet i två delar och en träspole var trådd
emellan dem till handtag.

Sängaband
För uppvärmning av sängen användes varma
klipisar, flaskor eller krukor fyllda med varmt
vatten, eller enkelt en varm tegelsten.
Sparlakan för Sparlakansängen i ryggstol-
gan, bod i övre kanten försedd med band-
hankar vilka trädde på en stång, så att de
kunde skjutas fram och tillbaka. Däröver
hängdes en smärre kapp, ungefär 7 1/2 dm
bred den fästes med knappnålar i ett förut
fäst spikat band i sängstolpen. En annan
sorts Sparlakan över en fristående säng var

en ställning fastsatt i bäggen över sängen.
Den utgjordes av tre rött utstående stänger,
den ena något högre än upp på bäggen än de
andra två. Deröfver hängdes "sparlakanen".
Sparlakanen var hälsst lika täcket på säng-
en. Täcke och sparlakan var oftast av hem-
värd bomullstyg bomull eller linne i två eller
tre färger rött blatt och vitt. Gästsängen i
en kammare kunde också ha ett vitt virkat
eller stickat täcke och då var sparlakanet
av spetsgardin.

Sängarna i ryggästugan bäddades om
morgonen till liggning, täcket på söndra
bänk var ett vackert handigt gult täcke, var-
ligen grå bottenfärg, med kullörta ränder.
Sparlakansängen var täckt med ett täcke
likt sparlakanen. Öfver på täcket på gäst-
sängen lågo 2 eller 3 kuddar försedda med
spetsmyckade vita örngott

Stryggåsstugor användes draningar längs
hela väggen öfver "horra bänk" och den lilla
"skåpsbänken". Dessa draningar voro hellin-
ne, vävda i upphämta, blå och vita randiga.
Hela östra gaveln var klädd med ett gavl-
täck, lilla vävt i upphämta krabbabnar och
halvkrabba i flera färger. Över horra bänken
blev ett fack mellan bjälkarna och väggen
detta kallades "barremmen", deröfver hängde
2 stycken vita $\frac{1}{2}$ meter breda beekade kapp-
por vilka avslutades med en frans i skänsk
flätning, den ena ett stycke högre upp än
den andra. Under takfönstret bakom Söndra
bänk, var ock draningar med vita kappor.
Dessa blårandiga draningar kallades den
"bråkiga draningen" och skulle sättas upp
till jul. Till midsommar togs den ner och
vit draning sattes upp i stället i hela stugan.

Landåa Stugor än byggsstugor brukades
inte någon bäggbeklädnad.

Bordpäll och brudpäll har jag inte hört
omtalas att här brukats.

Handduk, kallades här "torrekänkle", den som
skulle gagnas hade sin plats bak bjälken
vid dörren. Varje söndag hängdes en ren hand-
duk vid sidan av klockan. På lördag kväll
tog den ner för att hängas bak bjälken för att
nyttjas. "Bärkänkle" till att bära kistan med
vid begravningar var av fin linväv, 2 eller
3 stycken så långa att de kunde ^{läggas} under ki-
stan och upp så bärarna kunde ^{hålla} dem om
halsen. Det var inte alla som ägde dylika,
det var att få låna av den som hade.

Gardiner, har enligt gamlas uttalo använts re-
dan på 1850 och från slutet av 60 talet ganska
allmänt. De första boro bara som en kappa
överst på förbrädet

Sedan blevo de längre, och blev till tvärgar-
din, innan det börjades med en gardin bid
varje sida om fönstret som "långgardin."
Vittaterialet var olika, den smala kappan var
av ylle eller linne i någon kulört färg.
Sedan det börjades med tvärgardiner blevo
de vita, det fanns hemvävda i gles vävnad
och några tomma röt vilkas trådar sedan
drogs ihop till rött mönster, med frans ned
till, stickade i konststickning, "påfågel-
mönstret" mycket brukat, av fint vitt bom-
ullsgarn, samt köpta spetsgardiner.
Spetsgardiner har också använts ganska länge,
där de inte hade fönsterluckor, "lämna."
De voro också hemvävda, vita eller sandiga,
tills det fanns att köpa på 10 och 20 talen,
tryckta med mönster på jalusier av nå-
gon väcker blommig vit användes också.

Det fanns också "pinnejaliesier" att köpa på
marknaderna av folk från Skogsbygden, som
själv gjorde dem av asp, smala pinnar som
fändstiekar omkring 8 dm långa, syddes
eller bävdes ihop till ett stycke, der efter
var det något målat motiv i rött och grönt på
dem, när de inte brukades kunde rullas ihop.
Färdade stiektieken har funnits och bru-
kats före 1850. De voro vanligen klädda med
hembävt tyg, sylle till, yttertyg, linne eller
bomull till foder. Stoppningen kunde
vara av ull, bomull, eller dåligt oskättat
lin blandat med ull.

Stugorna användes inte mattor innan 80 tal
på golvet ströddes då sand och lepat enris.
I kamrarna användes träsmattor, bävda i fu-
skapt, som gångmattor. Det hogs också i halm
i handig burp så de blevo långrandiga, till
sommarmattor.

Bruden skulle ge sin brudgum, brudgums
skjorta strumpor och kalsonger, hälsat av egen
tillverkning, spunnet, vävt och sytt och stickat.
Hemgiften till burgna bondflickor var rund-
likt tilltagen. Det beräknades minst 6 bol-
ster, 3 ylle till överdynor 3 linne till under-
dynor, 1 1/2 kuddar långa 3 av varje sort ylle
och lin 6 korta ylle kuddar. Bllt skulle ba-
ra stoppat med gås eller ankfjäder, förutom
ett par madrasser stoppade med tigel, samt ett
par täcken och filtar. Linne 1 1/2 par lakan med
öringott till 6 durvin handdukar 6 stora dräll-
dukar med tillhörande servietter samt diverse
småting. Hälsat skulle hon själv ha tillverkat allt
eller skulle det vara tillverkat på gården. Min-
mor och hennes systrar finge en dylik hemgift.
De voro fyra, i hem som inte bodt så många finge
de nog mera om det var råd till det. Min mor hade själv
vävt och sytt hela sin hemgift.

Förutom oovannämnda textilier, skulle bondlärarna ha, Spinnrock, bär, brodda, detta finge de så fort de kunde använda dem, för att arbeta med i hemmet. Möbler, chiffronger & bord. Slagbord. ett divanbord. Soffa med stolar samt bäng och ekkista. En unghäst och en kriga eller motsvarande värde i pengar.

Obegagnade sängkläder lägo i fint bäddad säng, emellan sängkläderna lades lavendel och malört till skydd mot mal. I bland sängkläderna förvarades gillechalar och så. Linne och annat låg i ekkistan.

Druden, skulle ge sina "brunpigor" en bärker hemvävd näsduk och ett par flätade strumpband i många färger. Denna sed var gammal, och brukades nog inte efter 1860-talet. Den som fick dylik näsduk höll den högt i ära och brukade den inte till annat, än bära om sin psalmbok när hon gick till kyrkan.